ПЕРЕДМОВА

Переважна частина того, що я зібрав отут докупи, написана в нинішньому, 1895 році, а явилась випливом тих тяжких болів душевних, які переживав останнього часу. Тому-то такі сумні, тужливі гуки посилаю до рідного краю "З півночі", і тому-то так багацько в збірнику особистих мотивів, котрими, по моїй думці, найменше повинен займатись співець-громадянин. Але думка думкою, а почування почуванням. Може, мені соромно буде колись згадати про ту слабість внутрішніх сил, про той упадок духа, що сплодили подавані оце читачеві мої розпучні співи, може... Гірко подумати, та ще гірше було б знищити без жалю ті вистраждані співи, власними руками пошматувати своє намучене серце; знайдуться людці, що й без нас "сю панщину одбудуть", нехай же й відбувають. Коли б серед моїх хорих зойків щира юнацька душа відшукала для себе часом і дещо втішного та відрадного, — з мене було б досить... Поміщені між іншими тут переклади з великоруської мови становлять невеличкий початок ширшої праці, за котру я взявся, щоб познакомити українську громаду (особливо галицьку) з кращими взірцями багатої сусідської поезії. Коли б тільки лиха доля не стала на перешкоді до здійснення мого смиреннійшого заміру, не знівечила його, як чимало других. Та будь-що-будь, рушив у дорогу, то годі спинятись!

Червень 1895
Павло Граб

СУМНІ СПІВИ
(Присвятив Ользі)

ДО...

Ярмо важуче —
То твій вінець,

Життя замуче
Тебе вкінець.

Всю сум обійме...
З чола ж твого
Сам кат не здійме
Вінця того.

Він сяти буде
Зі споду тьми,
Любов розбуде
Межи людьми!

СИРОТИ

Дітки маленькі кликали маму:
"Вставай, голубко, нене кохана,
Прокинься швидше та кидай яму,
Бо ми не їли з самого рана!"
Даремно ждати; побігли в клуню:
"Чом не йде мама? — скажи, татуню!"

"Пождіть, не плачте, дітоньки милі,
Не видно — прийде ваша матуся,
Зварить кулешик, дасть льолі білі,
А я ще трохи помолочуся".
Не ждеться діткам, побігли в клуню:
"Де ж наша мама? — скажи, татуню!"

Голову сумно тато понурив,
Обійняв діти, та що казати?
Трьома струмцями піт з його дзюрив;
Лишив роботу, побрів до хати,

Злагодив їсти і знов у клуню.
А діти вголос: "Куди, татуню?"

Зіб’ються нишком собі в куточок,
Глянуть в віконце, заплачуть гірко;
На столі часом хоча б шматочок,
А їх до того цілих п’ятірко...
Вони б хотіли побігти в клуню,
Так до розправи взяли татуню.

Зростають дітки і голі й босі,
Вже не питають, бо зрозуміли,
Чом не приходить матуся й досі.
Нелюдські злидні кругом обсіли,
Опорожнили комору й клуню,
По заробітках женуть татуню.

Надворі люто тріщать морози,
А він працює і дні і ночі;
Краялось серце, змерзали сльози,
Поки не сплющив навіки очі.
Побіжать дітки із хати в клуню:
"На кого кинув ти нас, татуню?"

ЖУРБА

Засмутилась, похилилась
Молода верба...
Прилучилась, одружилась
З козаком журба.

Обсипає верба віти,
Станом поника...

Де незгодоньку подіти?
Давить козака.

Пада листя в бистру воду,
Швидко уплива...
Сиротина ясну вроду
Слізьми облива.

Прийде весна, прийде друга —
Зацвітуть гілля...
Не раз суму зникне смуга;
Усміх загуля.

Та середина давненько
Всушена вербі...
Не дасть вражене серденько
Радоньки собі.

Вмира верба, посихає,
Віджива на мить...
Так серденько: то стихає,
То ще гірш щемить..

* * *

Не згинайсь, угамуй своє горе;
Знай — надії твої чарівні
Згоять разом зневірення хворе,
Розцвітуть, мов квітки запашні.

Не довіку конатимеш в горі;
Потривай лиш: розтануть сніги,
Запестріються луки просторі,
Закрасують поля навкруги.

Зникне швидко пануюче горе;
Обновить твою душу весна;
За водою спливе в синє море
Все, чим дійсність гірка та сумна.

Як безплодно носитися з горем,
В піснях виспівай краще йбго,
Певно, й ми своє серце поборем
І притулим хоч раз до твого.

Подивись: пронеслось твоє горе,
Як проносяться хмари густі...
Ти заблисла, сподівана зоре;
Знов воскресли ви, сни золоті!

* * *

Не сумуй, що врода
Опадає з личка;
Не сумуй: то шкода
Дуже невеличка.

А журись, що марно
Гине сила краща,
Що минає хмарно
Молодість пропаща.

Що твоя відвага
Не палає гнівно;
Що світові блага
Не всім служать рівно.

Хай важка дорога,
Хай похмурі днини,-

Все зроби, що мога,
На користь країни!

В ланцюгах неволі
Гинучи заранку,
Жваво проти долі
Бийся до останку!

ПЛОВЕЦЬ

Пам’ятаєш мудру раду —
Не пускатись в згубний мир?
Ти ж подався без огляду
І налучив просто в вир.

Закрутили в своїй пащі
Тебе піняві вали;
Поривання твої кращі
Тебе в прірву затягли.

Але й гинучи зарані
В борвах виючих отих,
У добра та зла пізнанні
Ти вишукував утіх.

* * *

Собаки брешуть; я прочнувся:
Знадвору шемріт доліта...
Хотів озватись, та й запнувся...
Оце, крий господи, слята! [3]

У хату сунеться добродій,
Синемундирний, [4] як мара,

А ціла низка "благородій"
За ним у двері напира.

Чи не лиха ж мені година:
Яке недобре їх несе?
Ну, чим завадила людина?
Перепаскудять зараз все...

СТОМА

Тихо, наче у могилі;
Замира душа...
Мої думоньки безсилі
Стома заглуша.

Тільки стука дощ у кришу;
Вітер загува,
Зворушає сумну тишу,
Серце надрива.

* * *

Чи ви живі, чи повмирали;
Чи я діждусь коли, чи ні,
Щоб клаптик часом переслали
Паперу братнього мені?

Прохав, молив... Що більше вдію?
Хоча б хто на сміх написав...
То все б кохав дурну надію,
Все б долі привид не згасав.

В ХОРОБІ

До свого горя зачини дверці,
Бо, коли сльози поллються в тебе,
Защемлять рани на хворім серці,
Кожен згадає тільки про себе.

Не шукай в світі ніде розваги,
Бо хто простягне на поміч руку?
Не жди, не думай: дурні забаги...
Усяке втопить тебе в багнюку.

Життя нелюдське, життя жорстоке
Панує вколо, панує всюди...
Кругом болото — грузьке, широке,
Труйне повітря вдихають груди.

Великий світ наш... нема ж до кого
Ні пригорнутись, ні забалакать...
Самотнє серце з болю тяжкого
Не перестане довіку плакать.

Та вже недовго; вже дочуваю —
Надходить сумно кінець довчасний...
Прощай, мій любий, коханий краю,
Як я — забутий, як я — нещасний!

Броджу, тиняюсь, мов потороча,
Тужу день божий — ввечері, вранці...
Чи ж приголубить душа жіноча
Хоч на хвилинку, хоч наостанці?

Стою, питаю... нема ні гуку...
Мутиться розум, слабіють сили;
Я тільки чую пекельну муку,
Я тільки прагну швидше могили...

А колись... боже... Невже минуло?
Бажав покласти за других душу...
Те почування ще не заснуло,
З тим почуванням спочити мушу.

Зберіг я свято юнацькі мари,
Не відступлюся від них ніколи...
А тільки шлях мій окрили хмари,
Крихітки навіть не знав я долі.

Та вже недовго; вже дочуваю —
Надходить сумно кінець довчасний..
Прощай, мій любий, коханий краю,
Як я — забутий, як я – нещасний!

* * *

Тяжко дихати... В голові нема
Ані одної думи ясної...
Навкруги, куди б не поглянув, тьма
Я блукаю сам... Ти не йдеш з ума;
Мру без тебе я, зорі красної!

Я конав, ридав; глух за гуком гук;
Я шукав, молив душі рідної;
Так нема її... Я упав від мук;
Захитався стяг в слабім стиску рук
Серед темряви непрохідної.

Сумно; радоньки не знайду ніяк...
Доки ж доля та буде мариться?
Проти власних мрій я лихий бояк...
Доки ж вештатись мертвяком і як,
Доки сонечко буде хмариться?

Вічно терпіти... Та всьому є край;
Бо хоча б яка мета малася...
Не дігнати літ, як пташиних зграй;
Не вернуть надій, хоч кладись — вмирай...
Нитка прядена увірвалася.

Небагацько ждав від людей собі,
Але й те мале не справдилося...
Легше б згинути враз було в борбі,
Аніж тратити день за днем в журбі...
Де завзяття те, де поділося?

Не мені цвіли запашні квітки,
Мій садок проріс скрізь бугилою...
Нічий милий зір не запав утямки,
Не простяг ніхто за весь вік руки...
В самоті стою над могилою.

Не судіть мене, не ганьбіть мене...
Де людина та загартована,
Що поборе вмить все гірке, сумне
Або каменем без жалю шпурне,
Чужим стогоном роздратована?

Тяжко дихати... В голові нема
Ані одної думки ясної...
Навкруги, куди б не поглянув, тьма...
Я блукаю сам.... Ти не йдеш з ума;
Мру без тебе я, зорі красної!

* * *

Весна, весна... Надворі май;
А в нас лежать сніги;
Панує стужа навкруги...

Весна, весна... а в нас — гай-гай!
Дріма похмуро чорний гай
Та додає нудьги.

Весна, весна... Надворі май;
А в серці жаль та сум;
Справляє небо якийсь глум...
Весна, весна, а в нас — гай-гай!
Хоча б малесенький розмай
Для нерозважних дум!

Весна, весна... Надворі май;
А в нас, замість чар,
Густий серпанок темних хмар...
Весна, весна, а в нас — гай-гай!
Далеко зором не сягай,
Згаси остаток мар.

Весна, весна... Надворі май;
А в нас — ні круть ні верть:
Якась німа, нелюдська смерть.
Весна, весна, а в нас — гай-гай!
Все кличе: до труни лягай,
Бо чаша повна вщерть!

* * *

Він ходив сумний, як нічка:
Все вона не йшла з ума;
Нею марив, їй у вічка
Приглядався крадькома.

Позирав щораз в віконце,
Чи не трапиться вона —

Його щастя, його сонце,
Його зіронька ясна.

Все б на неї видивлявся
Та балакав без кінця,
А зустрілись — мов затявся,
Не відшукував слівця.

Потім знов тинявсь маною.
Чи не вбачить крадькома;
Плакав нишком, жив одною,
Не міг викинуть з ума.

* * *

Куди подінусь я з нудьгою,
Куди подамся від журби,
Робак, роздавлений ногою,
Нікчемна іграшка судьби?

Всім світить сонечко ласкаво,
Всіх гріють промені ясні;
Але те перше наше право
Нам тільки мариться у сні.

І я кляну за катом ката
В моїй невольницькій глуші,
Що. нацькував на брата — брата,
Відкинув душу від душі,

Люд закував в цупкі кайдани,
Позбавив молодість мети;
Кляну... та як загоїть рани,
Де крихту роздиху знайти?

* * *

Годі, годі. Злої трути
Досить випив за життя,
Досить вивчивсь шию гнути,
Сподіватись без пуття.

Сумні літа — їх не сперти;
Тяжкий досвід — з ним лягти...
Тільки й долі — чесно вмерти,
Хрест без плями донести.

* * *

Ти погасла, ясна зоре!
Став я мовчки, загадався...
Не гадалось... В темне море
Без весельця сам подався.

Де сіромі прихилитись,
Що казати, що робити,
Як нема кому молитись,
Як нема кого любити?

* * *

Молода, напрочуд гарна,
Кароока та стрункa,
Швидкометна, наче сарна,
Мов тополенька гнучка.

. . . . . .
. . . . . .
Весь малюнок без додатку,
Бо нема чого додать.

* * *

Одинока, нещаслива,
Мов та зіронька одна,
Ти мовчала, соромлива,
У незгоді чарівна.

Незгірш тебе одинокий,
В сум тяжкий замкнувся я;
Але погляд твій глибокий
Поняла душа моя.

* * *

Все — і постать, і убрання,
І словечко завжди влад —
Виклика зачарування;
Кожен хвалить, кожен рад.

Слава сиплеться стоусто,
Скрізь вигукує луна...
Тільки в серці — пусто, пусто,
Хоть би думонька одна.

* * *

І

Краю не буде неволі;
Душу знесилили болі;
Годі шукати просвітку...
Слізоньки ллються дрібні:
Крапельку власної долі,
Власного щастя крихітку...
Просять дурні.

Лихо, як ніченька, чорне
Так тебе часом огорне,
Так тебе всього потисне,
Що не дивився б на світ...
Битись? Воно непоборне...
Гей, обірвись, моя пісне!
Скошено цвіт...

Та ж, що коханням братернім
Шлях мій, устелений терном,
Легко б могла озарити,-
Більше немає її...
Маренням стались химерним,
Попелом встигли потліти
Думи мої.

Мовчки броджу по пустині,
Мучусь один в самотині;
Зіронька навіть не мріє;
Згасла — дивись не дивись...
Краще не буде, як нині...
Де ж ти, голубко-надіє?
Де ж ти? Озвись!

II

Не прийде надія, одурить — я знаю,
Бо то вже мій жереб такий:
Без долі вродився, без долі сконаю...
Який же ти, шляху, тяжкий!

Не прийде надія, як перше, одурить
Дурного прихильця свого;

Байдуже про неї: що завжди так журить,
Що змучило душу його?

В безодню розпуки щодальш поринаю...
Надія — то човник хибкий...
Без долі вродився, без долі сконаю...
Який же ти, шляху, тяжкий!

* * *

Кричимо ми бучно,
Хвалимо старе;
Серденько ж розпучно
В нас знічев’я мре.

На весь світ гукаєм
Про біду лиху,
Та щось не шукаєм
Іншого шляху.

Другий за нас зробить,
Думає усяк:
Хто-небудь пособить
Із братів-друзяк;

Гляне, яка доля
Визволить з ярма;
Або й так, що воля
Прийде і сама.

Треба вчинків перших....
Тільки де вони?
Велетнів померших
Викличмо з труни!

Скрізь цю мудру раду
Ухо дочува...
Але хто ж дасть ладу?
Де та голова?

Вміли батьки наші
Битись, жартувать;
Від гіркої ж чаші
Їм не зрятувать.

Бо ніхто з могили
Не поможе там,
Де й живучі сили
Не страшні катам.

Не діждати збоку
Нам поради — ні!
Певність свого кроку,
Сміливість в борні,

Праця безупинна —
Звалюють врага...
В нас самих — провина,
В нас самих — снага.

ДО ТОВАРИШКИ НЕДОЛІ

Здибались ми ненароком —
Тратить невольницькі літа;
Жизні бурхливим потоком
Нас занесло на край світа.

Дні проминали за днями,
Муки змагались все гірше...

Приязнь зростала між нами,
Приязнь братерня — не більше.

Два-три слівця ненароком,
Дві-три сльозинки на очах...
Я був таким одиноким,
Ласк так хотілось жіночих...

Жеврілась іскра, звичайно,
Наші святі почування,
В серці прокинувшись тайно,
Джерелом стались кохання.

Здіялось те ненароком;
Зрушено все, що дрімало...
Я був таким одиноким,
Так знав прихильності мало.

Став я тинятись без цілі,
Плакати став я, та пізно;
Люди зробились немилі...
Підуть шляхи наші різно.

Бачу весь мир ненароком,
Мовби з-під наглої луди...
Куди б не скинув я оком,
Образ твій мріється всюди.

Вік буду нишком страждати,
Ради не давши з собою,
Нишком про тебе гадати,
Нишком тужить за тобою.

Здибались ми ненароком
Терпіть далеку неволю...
Я був таким одиноким,
Ти ж відшукала вже долю.

Глухо скрізь, холодно, темно;
Смерть повіває могильна...
Щастя я прагнув даремно:
Ти його дати невільна.

Два-три слівця ненароком,
Дві-три усмішки коханих...
Вражений болем глибоким,
Знову б віджив я в кайданах.

Та непідхоже бурлаці
Збуджувать маріння красні...
Ми народились для праці,-
Геть же всі пориви власні!

* * *

Христос воскрес, прийнявши муки
Від іудейських книгарів;
Та мир підняв би знову руки,
Коли б де страдника уздрів.

В немручім слові правди всюди
Воскрес прибитий до хреста;
А люди (як звичайно люди)
Все дожидаються Христа.

ДО ТОВАРИСТВА [5]

Як складу на грудях руки.
Щоб спочить навік в землі
Та не знати більш розпуки...
Як складу на грудях руки:
За тюрмою, на шпилі,
Під хрестом (ознака муки)
Поховайте у гіллі.

Як скінчу життя стражденне,
Спогадайте інший раз —
Чи там nihil, чи там bene...
Як скінчу життя стражденне,
Щоб не чути більш образ,-
Киньте часом і про мене
Пару щирих, теплих фраз!

Живий дума об живому,
Бо й живим він є на те;
Піде кожен з вас додому!..
Живий дума об живому;
Так і ви заживете,
Все почнеться по-старому,
Спокій мертвому дасте!

Вам засвітить нова зоря,
Я ж зложу в німу труну
Нестерпучу вагу горя...
Вам засвітить нова зоря,
Та я віченьки зімкну;
Наче човен серед моря,
В чорних хвилях потону.

Закрасує мир весною,
Хоч краса та не яка...
Чарівничою маною

Закрасує мир весною,
До любові загука...
Хто заплаче наді мною,
Припаде до мертвяка?!

Хай щастить вам, мої милі!
Ждіть цілющої води...
Я ж вкінець заслаб на силі...
Хай щастить вам, мої милі!
Прилетить гонець сюди...
На моїй сумній могилі
Віддихніть вряди-годи!

Як складу на грудях руки,
Залишу на світі все —
Пізні жалі, ранні муки...
Як складу на грудях руки,
Хто мені чи те, чи се
Після вічної розлуки
Про вас, любі, донесе?

НІЧ

I

Наді мною кругом чорна хмара звиса,
Не блисне жадна зірка до віч;
Ранком ясним блакить обіллє небеса —
Заховається злякана ніч.

Прийде час: дума-хмара окриє мене,
Ні надії, ні ради, ні стріч...
Не заблима мені ранку світло сяйне.
Запанує в душі моїй ніч.

II

Так гадав я колись, і справдилась вона,
Моя гадка самотницька, нині:
Облягла душу ніч — непрозора, страшна,
Нема шляху з німої пустині.

Щодня гину один і загину вкінець,
Ніхто в світі, ніхто не поможе:
Дотліває життя, як сумний каганець;
Жити ж хочеться, хочеться, боже!

Чи хто скаже ж мені тепле слово коли,
Чи діждусь я хоч трошечки згляду,
Чи бездольцем, як жив, і поляжу до мли,
Безталанням геть випхнутий з ряду?

Мене сором бере, мені важче стає;
На коліна б бажав я упасти,
Слізьми виплакать горе пекуче своє,
До ніг милої серденько скласти.

На хвилину, на мить утекти від життя,
На мить щирих взаємин зазнати,
Завітати на мить в світлий мир почуття,
Потім... потім... хоть знову конати!

Годі, мріє, спинись! Годі рватись туди,
Де нам місця немає з тобою,
О, куди ж нам, небого, подітись, куди
З одиноцтвом гірким та журбою!

III

Наді мною кругом чорна хмара звиса,
Не блисне жадна зірка до віч;
Ранком ясним блакить обіллє небеса —
Заховається злякана ніч.

Та у мене в душі не прокинеться день,
Не заблимає ранок до віч;
Швидко змовкнуть отсі гуки журних пісень,
Згоїть муки незгоєні ніч.

* * *

Не кажи, що без кохання
Твої літа проминуть,
Що дівчачі почування
Марно в серденьку заснуть...

Що пригоди, смутки, втрати
Тобі випали самі,
Що твій жереб — помирати
В душній каторжній тюрмі.

Все минеться, пташко мила!
Слізьми горя не залить...
Чарівницька якась сила
У душі твоїй горить.

Всього маєш ти багато...
А труйні голки вінця?
Покохають тебе свято,
Покохають без кінця!

* * *

Ти чого так забилося важко, [6]
Нерозсудливе серце моє?

Нам з тобою невимовно тяжко,
Та нас кожен за те осміє.

Не звіряй своїх болів нікому,-
Світ не любить чужої сльози.
Не давай волі жалю гіркому,
Не викликуй людської грози.

Кращий друг одіпхне тебе в горі,
Затче уші на зойки твої;
Не турбуй йому ясності в зорі,
Не захмарюй на хвильку її!

Не воруш, не впинайся осою,
Відчепись — чи не бачиш хіба:
Мир пред ним розцвітає красою;
Що для нього якась там журба?

Бо коли він щасливий, найпаче
Ти спокою йому не тривож:
Чи він винен, що в світі хтось плаче,
Неможливо без того... так що ж?

От коли б затужило хто рідне,
Побиватися стало близьке,-
Наше личенько зразу поблідне,
Зрозуміємо лихо таке.

О, тоді ми не знаєм, де дітись,
Ми на ноги поставимо всіх;
Будем руки ламати, молитись,
Поки знову не знайдем утіх...

Годі ж, серце! А здиблються люди,
Що не знають відради, як ми,-
Припади до зболілої груди,
Вилий муки дрібними слізьми!

Хай святкують обранці щасливі!
Не нудись, дурне серце, замовч:
Наші співи сумні та тужливі
В них прокинуть самісіньку жовч.

Треба ввічливим всякому бути,
В шкаралущі убратись товсті
Або згинуть від лютої скрути,
Одуріти навік в самоті!

* * *

Не раз ми ходили в дорогу,
Не раз ми вертались до хати
І знову брели від порогу —
Правдивої цілі шукати.

З борців насміхалася доля,
Зростала, проте, їх громада.
Добробут народний та воля —
То наша найперша засада.

Борців не лякають пригоди:
Шлях, мочений кров’ю та потом,
Нас виведе в панство свободи
Не нині, не завтра, так потім!

Аби не тікали ми труду,
Не падали легко з ударів,

Пригляньмось до нашого люду,
Як сум йому очі охмарив!

Знедолений ладом ворожим,
Він працею держить всі стани...
Ходім же, брати, та поможем
Порвати якшвидше кайдани!

* * *

Годі! Несила, немога
Так безнадійно страждати,
Годі! Скінчилась дорога;
Жизнь догоріла убога...
Більше не здужаю ждати.

Годі! Розвіяні вколо
Мрії мої сумовиті...
Годі! Так пусто, так голо...
Журно згинається чоло...
Гірко чужому на світі!

Годі! Хоча б де єдина
Щира душа відгукнулась!
Годі! Близька домовина.
Що ж? Невеличка людина...
Винна сама, що схитнулась.

ДО О-СІ Б-О

Бувають дні: кругом неначе
Усе окриє мертва тьма;
Безумно серденько заплаче,
Розваги тугоньці нема.

Та бог зна, відки промінь стрічі
Цілющим сяєвом майне;
Струмцем поллються дружні річі,
Засвітить сонечко ясне.

Отак на мить передо мною
Тюрму твій образ озарив,
З гіркою долею земною,
З життям пекельним помирив!

ПОДОРОЖНІЙ [7]

В хугу-непогідь лиху
Дідусь плівся на роботу,
Підтоптався на шляху,
Сів на хвильку коло плоту.

"Здоровесенькі були! —
Паніматка йому з двору.-
Ви б до хати краще йшли,
Ніж отута під сю пору.

Там собі оддихнете...
Правда, в нас непоказненько...
Все ж борщу попоїсте
Та погрієтесь гарненько!"

"Не остав вас добре все!" —
Одрікає подорожній;
В хату клуночки несе,
Підміцня живіт порожній.

Безліч дуків він стрівав
Та панів на всіх дорогах,

А ніхто його не звав
Пригостити, крім убогих.

Дальш поплентався дідусь,-
Журна думка тисла груди:
Чим би стала мати Русь,
Коли б ще не прості люди?

ГРИЦЕВІ ГАДКИ
(Переробка)

Затихає всюди,
Гірш мороз крепить;
Спати вклались люди,
Та не всяке спить.

Грицеві цікаво:
Ніч ясна така...
Блідний промінь мляво
По стіні блука...

Сумно крізь віконце
Молодик зорить...
Ба... Чого ж пак сонце
Ярко так горить?

Начитав про лиса...
Хитрий — кат бери...
Страшно серед ліса
Темної пори...

Повно скрізь ведмедів;
Виє вовцюга...

Всього б там угледів...
От хоча б яга...

Кажуть, ніби в ступі
Їздить без коня...
Мало чого глупі
Плещуть навмання...

Є місця, чувати,-
Круглий рік весна...
Добре б побувати,
Що за сторона...

Мабути — далечко...
Може, там пташки
Саме в’ють гніздечко,
Розцвіли квітки...

Що нам з того? Годі!
Квапся заробить,
Батькові в пригоді
Трохи пособить.

І за це спасибі:
Є бідніші нас;
Ми собі при хлібі,
А ті й так під час.

Тих згадати треба,
Так міркую я;
За отих до неба
Вся мольба моя.

Боже правди милий,
Друже бідарів!
Визволь люд похилий
З вічних тягарів!

Хай дуки байдужі
До братів своїх —
З голоду та стужі
Вирятують їх.

Щоб усіх огріли
Ласка та привіт,
Щоб усі зуміли
Полюбити світ!

Отак догадався
Серед ліжка Гриць;
Як уже не клався —
Набік, горілиць,-

Сон не йде хлоп’яті,
Нужаться гадки...
Хоч давно по хаті
Вже хропли батьки.

ОСІНЬ [8]

I

Осінню дмухнуло —
Висохли квіточки;
Хмуро, безпритуло
Глянули садочки.

Жовкне і травиця,
Така її доля,
Хіба зелениться
Хлібець серед поля.

Хмара небо криє,
Сонечко не блисне,
Вітер вовком виє,
Дощ потоком висне.

Швидко погнав води
Струмок бистрохвилий;
Пташка від негоди
Подалася в ірій.

II

Тільки ж то сіромі
Нема куди дітись;
Гибіти у стомі,
Без кінця нудитись...

Ще й не знати — за що,
За чию провину,
Всяк кричить "ледащо"
На дрібну людину.

Восени чи влітку,
Взимку чи весною
Борба без просвітку
З долею сумною.

Весна — краса року,
Осінь — то відрада,-

Гукає (нівроку)
Співацька громада.

Осінь всім багата,
Досить є надворі,
Не пустує хата,
Надбано в коморі.

Аж тріщить по клунях...
Не життя, а солод!
Так бринчать на струнах;
Справді ж — лютий голод.

Всюди — пекло. Зайдеш
Часом до хатини —
Хоч котись, не знайдеш
Ані стебелини.

Осінь — це потрібна
Праці нагорода...
Що ж така безхлібна,
Скрутна для народа?

* * *

На гірке життя уродився я,
Не зазнав і раз щастя змолоду;
Знудьгувалася вся душа моя
Серед вічної стужі-холоду.

На шляху моїм скрізь хрести самі
Якась іродська сила ставила,
Святу молодість підтяла в ярмі,
Мети людської нагло збавила.

Слівця щирого не сказала ще,
Не дала мені втіхи жадної...
Люди, де ви є? Гострий біль пече;
Не знести журби безпорадної.

Все кругом мовчить; все кругом чуже...
Хоча б капелька долі власної,
Так нема її та й не буде вже...
Сниться мла труни передчасної.

Над проваллям я тяжко сльози ллю,
Вкрай розпукою серце змучене...
О, дмухни, розвій всю нудьгу мою,
Почуття нове, з ділом злучене!

Не дмухне воно, не розвіє сліз;
Знову ділові не віддатися:
Неминуче щось мене тягне вниз,
Більш не здужаю з ним змагатися.

На гірке життя уродився я,
Не зазнав і раз щастя змолоду...
Люди, де ви є? Мре душа моя...
О, не кидайте серед холоду!

* * *

Душею я вчора віджив,
Прокинувсь від мук, а сьогодні?
Як швидко я все пережив,
Як швидко я знов затужив;
Розпучно стою край безодні.

Я мріями вчора літав
Далеко відціль, а сьогодні?

Як швидко нудитись я став,
Як швидко я крильми пристав,
Спинилися змаги безплодні.

До праці я вчора зривавсь,
Пив солод надій, а сьогодні?
Куди він, мій порив, дівавсь?
А чуюсь, як перш відчувавсь,
Розпучно стою край безодні!

* * *

Моє серце знов тяжко щемить,
Бо нема чого вбогому ждати.
Не прийду я до тебе в цю мить,
Не примушу докупи страждати.

Я замкнусь собі сам у тиші,
Засумую від рана до рана,
Доки мука не зникне з душі,
Не загоїться нищечком рана.

А до тебе в цю мить не прийду.
Заховаю подальш свої болі...
На твоєму, голубко, виду
Сліз пекучих без того доволі.

* * *

Розійдіться, журні мислі;
Не туманьте мого чола!
Нащо душу мені стисли,
Нащо густо так ви звисли,
Все охмарили довкола?

Сором гнити, сором мерти,
Сором терпіть рабські смуги;
Проти долі буду перти,
Хочу битись, хочу стерти
Слід ворожої наруги.

Розійдіться ж, мислі-муки,
Не гасіть у грудях жару,
Дайте зняти слабі руки,
З тихих струн добути звуки
Всім гнобителям на кару!

* * *

Сяду за діло — нічого не робиться,
Стану гадати — чомусь не гадається,
Все щось безрадісно, все щось хоробиться,
Все мені образ твій любий ввижається.

Де ж ти, голубонько? Де? На хвилиночку
Глянь з отим усміхом милим, чаруючим,
Втіхи, надій принеси хоть краплиночку,
Виклич життя нове в серці сумуючім!

* * *

Не лякаймось, брати мої, моря,
Будем сміливо вкупі пливти;
Хоча б, опріч розпуки та горя,
Не судилось нічого знайти!

Годі ждати за труд свій подяки
Чи шукати блискучих вінків.
Жваво, жваво насупроти мряки!
Згуба — жереб справжніх вояків.

СПОВІДЬ

Я пав духом на час, я заслаб в самоті,
Весь погнувся під горя вагою;
Враз померхли були ідеали святі,
Я не бачив зорі за нудьгою.

Стежку стратила десь журна думка моя,
Подалась на сумне кладовище,
Зворушилось дрібне, роздратоване "я",
Від усього зробилось найвище.

Я ридати почав, проклинати людей,
Я почав на весь світ нарікати,
Перестав одрізнять блескіт світлих ідей,
Забув звагу — братів рятувати.

Власні болі самі в моїм серці жили,
Я знікчемнів у власних недугах;
А що ближніх моїх муки гірш опрягли,
То яке мені діло до других?

Тяжко сльози лились, що у мене нема
Та й довіку не буде вже друга;
Остогидла мені до загину тюрма,
З виду темна не сходила смуга.

І що далі, то більш падав я на шляху,
Був німішим на погуки світа,
Тільки нишком співав про недолю лиху
Та про марно потрачені літа.

Гей, куди ж подівались так швидко вони,
Палкі пориви, мрії юнацькі,

Найпевніші, либонь, вільних днів звістуни?
Що приборкало крила козацькі?

О, простіть мене ви, непохитні борці,
Та погляньте знов приязним зором!
Про знемогу мою, про хвилини оці
Мені навіть і згадувать сором.

В грудях жвавість росте; думка кличе вперед;
Відживають колишні заміри;
Перейшов по душі дошкульний уверед;
Знов я повен надії та віри.

Обійняв би весь мир, словом всіх повітав,
З побажанням удавсь голубливим...
І здається мені, що надовго б я став
Після того міцним та щасливим.

Хай ніколи, ніде не збувається все,
Що у снах зачарованих сниться,
Хай у прірву мене життя вихром знесе,
Знаю: сонце на хвильку міниться.

Хочу жити я знов, працювать без кінця,
Власні жалі порвати з докором.
Згиньте ж, туги мої! Ви не гідні слівця,
Про вас навіть і згадувать сором!

* * *

Оце читав я про світи,
Про всякі землі та країни;
Бажав хоч стрічечку знайти
Про долю нені України.

Вона знайшлась — перечитав;
Не зрозумів, проте, ні коми...
В умі болючий запит став:
Мій рідний краю, де ми, що ми?

Чи ти зірнеш коли ясніш,
Чи мовчки в темряві загаснеш?
Чи є над тебе де сумніш,
Чи є над тебе де нещасніш?

* * *

Мало нас, та се — дарма,
Більше буде з перегодом:
Не довіку висне тьма
Над замученим народом.

Мало нас, та се — дарма,
Не в потузі бог, а в правді;
Тричі проклята тюрма
Пануватиме не завжди.

Мало нас, та се — дарма;
Міцна віра рушить скали...
Тим загибелі нема,
Кому світять ідеали!

* * *

Хай серце крається, хай збільшується рана,
Затроєна розпукою зневіри...
Душа моя, в сумну жалобу вбрана,
Я певен: діжде свого свята — рана, [9]
Зневаживши дрібні людські кумири.

Вона квилить собі, підтята на хвилину,
Та минув час — встає свідомість владно;
Я певен нині, що всі муки скину,
Що збережу завзяття до загину...
О доле, доле! Де ти ділась зрадно?

ДО УКРАЇНИ

Сиджу я в неволі та марю тихенько:
Чи знов тебе вбачу, Україно-ненько,
Чи знов рідну землю в сльозах поцілую,
Чи вік протиняюсь отут по Вілюю?
Коли б мені, мамо, легесенькі крила,
В обійми до тебе душа б полетіла,
Бо тут непривітно, тут — хуга та студінь,
Однаково сумно і в свято, і в будень,
Рік цілий навколо все мре та німує,
Самотнього серця ніщо не вгамує...
Ридай одиноко, кладись в домовину...
Подумати тяжко, що тут і загину;
Розсиплються чари, мов квіти зів’ялі,
Остануться жалі, самісінькі жалі...
Сиджу я в неволі та марю тихенько:
Чи знов тебе вбачу, Україно-ненько,
Чи знов рідну землю в сльозах поцілую,
Чи вік протиняюсь отут по Вілюю?

СПІВЕЦЬ

I

Не згадуй нам про вічну млу труни,
Не згадуй нам про мертвий сон могили;

Даль невідомості мість того розгорни,
Клич до життя, буди дрімучі сили!

Не додавай знесиленим журби,
Не добивай зневір’ям підупалих,
А розбуди на діло боротьби,
Знайди розвагу в світлих ідеалах!

Тоді тебе послухаємось ми,
Замовкнуть в серці почування лячні,
А станемо правдивими людьми
І будемо довіку тобі вдячні!

Поперед інших стяг новий неси,
Карай насильство своїм словом віщим,
Веди нас в мир і горя, і краси,
Стань проти зла, доки його не знищим.

Не згадуй же про вічну млу труни,
Не згадуй же про мертвий сон могили,
А засівай зерном добра лани,
Щоб найплідніші жнива уродили!

II

Так казала співцеві громада.
Що ж відмовить співець-бідолага?
Роздавалась не раз ота рада...
Він прямує до людського блага.

Що ж поробиш, як сили в самого
Відібрала напасниця-доля,
Як на жереб терпіння німого
Засудила без жалю неволя!

Як він змучивсь під гнітом скорботи,
Трупом пав, не дійшовши дороги...
Чи сказав хто слівце заохоти,
На годину подав допомоги?

Не судіть же співця так жорстоко,
Що пісні його вкрай сумовиті,
Що сльоза туманить йому око,
Що він скрізь одинокий на світі!

* * *

Легко сказати: не плач, не журись,
Смерті не клич за години,
Духом не падай, а жваво борись
За визволення людини!

Легко сказати; та де їх знайти —
Ті загартовані душі.
Щоб спромоглися все лихо знести,
Очі заткати та уші?

Легко сказати; та як від борця
Будемо ми вимагати,
Щоб він нічого, крім з терну вінця,
В жизні не смів забажати?

Легко сказати; та замість того
Звернемось краще до себе,
Щоб запитатись у серця свого:
Як рятуватись від тебе?

* * *

Тяжко, гірко визирати
З самітньої хати;

Кругом — німе або враже...
Хто ж привітне слово скаже?
Треба потурати!

Не виходять думи, втрати
З самотньої хати;
Вік гостює лихо чорне...
Хто ж до серця, хто пригорне?
Треба потурати!

Нема куди утікати
З самотньої хати;
Скрізь пустиня, скрізь безлюдно...
Як не сумно, як не трудно,
Треба потурати!

* * *

Весь огорнутий журбою,
Безнадійно плакав я
Та нудився за тобою,
Чарівниченько моя!

Стихло, змовкло все те згодом...
Не приходь же знов на ум,
Не воруш своїм приходом
Зниклих жалів, змерлих дум.

Бо — як знати? Іскра тліє;
Доторкнешся — спалахне:
Вдруге серце наболіє,
Встане марення сумне.

ДО ПАРНАСЦІВ

Вас чарує небесна блакить,
Що, цяцькуючи блескотом вірші,
Часом очі вам надто сліпить,
Болячки закриває найгірші.

Все вам сняться квітки запашні
Та кохання — святі, незрадливі,
Ви знаходите перли в багні,
В пеклі бачите душі щасливі.

Життя святом здається для вас,
Гармонійним втіленням розвитку...
Киньте, братики, панський Парнас,
Уберіться в простісіньку свитку!

Соловейко співа на гіллях,-
Не діліть його красного труду,
А до волі показуйте шлях
Простим словом убогого люду!

* * *
Сміло гляньмо долі в вічі;
Що дурити себе дальш?
Не буває життя двічі,
Не загоїть серця фальш.

Тут потрібні справжні ліки,
Їх свідомість нам дає:
Власні втіхи не навіки,
Рух ідей немручим є!

Уперед за край рідний та волю,
За окутий, пригноблений люд,
Хоч нічого не знайдеш, крім болю,
Хоч нас жде невіддячений труд!

Уперед проти зла однодумно!
Розрослася ворожа юрба.
Не гадаймо прожити безсумно,
Бо життя — неминуча борба.

Уперед, хто не хоче конати,
Статись трупом гнилим живучи!
Сміле слово — то наші гармати,
Світлі вчинки — то наші мечі.

Уперед до завзятого бою
За громадські та власні права,
Коли бути бажаєм собою,
Коли серце позор відчува!

Уперед до звершення замірів,
Що поклав дев'ятнадцятий вік;
Скиньмо владу катів-бузувірів,
Щоб людиною став чоловік!

Уперед! Годі скніти рабами,
Час кормигу гидливу знести!
Наші кубла нам стануть гробами,
Швидко знівечать ясність мети.

Уперед! Не жде поступ всесвітній:
На шляху пристаючих лиша,
Інший лад, інший мир заповітній
Виробляє із себе душа.

Уперед проти хижих порядків!
Гине войник чи здобич бере,
Він стежки протира для нащадків,-
Його діло ніколи не мре!

НАПРОВЕСНІ

Подмуха цілющий легіт.
Забринів за звуком звук;
Та не вмер зубовий скрегіт,
Не замовкло пекло мук.

Тяжко стогнуть хлібороби:
Брак насущного шматка,
Люта смертність та хвороби
Підтинають мужика.

Я вдихаю грудьми весну,
Та полегкості нема:
Чи прокинусь, чи воскресну
Від сучасності ярма?

Душу стис загальний холод,
Поморозивши чуття...
Відусюди суне голод,
Встає образ нежиття...

Що робити, куди датись?
Марно гинь собі один...
Годі праці дожидатись
Чи кінця лихих годин...

Подмуха цілющий легіт,
П’ю живі його струм ці;

А в ушах — зубовий скрегіт,
Ремство скрізь на язиці...

ЗГАДКА

Де ти, доле невмолима?
Тяжко мерти в чужині...
Рідний край перед очима
Все манячиться мені.

Сниться хатка невеличка,
Повні закутки книжок;
Два дівочих милих личка
Привітали наш кружок.

До поранку йшли розмови...
Скільки віри та надій!
Як палав огонь любови,
Як ми рвалися до дій!

Нас натхнуло благо спільне;
Геть змести поклали ми
Бідування підневільне
Та нерівність між людьми.

Що нам ті слова мудречі,
Що тверезі голоси!
Почування молодечі
Нам казали: "Все неси...

Все віддай на вжиток люду,
Що, ллючи кривавий піт,
Не жалів для тебе труду,
Згодував тебе на світ..."

І несли ми сили наші,
Щоб звалити гніт віків.
Радо пивши гіркі чаші
За переступи батьків.

Світлий час... коли б спромога
Завернути... марна хіть...
Жизні хмурої дорога
Роз’єднала нас умить.

Хто спочинув у могилі,
Хто блукає скрізь, куди б
Не швирнули бурні хвилі,
Спокутує "тяжу хиб".

Кращі ж думи та змагання,
Що в’язали всіх колись,
Від кайданів та загнання
Нерухомо збереглись.

В них — і мужність, і відрада
В самоті, серед снігів;
Їх не витроїть громада
Найлютіших ворогів.

Тугу іншої години
Враз розважать мрійні сни:
Образ милої людини
Встане нищечком з труни.

Обігріє душу промінь
Її ясного вінця,-
І поллється дружній гомін,
Тхнуть надії без кінця.